

Jordán, František

Druhá česká universita a národnostní otázka

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1969, vol. 18, iss. C16, pp. 103-120

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102278>

Access Date: 21. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

FRANTIŠEK JORDÁN

DRUHÁ ČESKÁ UNIVERZITA A NÁRODNOSTNÍ OTÁZKA

Druhá česká universita byla založena v Brně 28. ledna 1919 usnesením Národního shromáždění republiky Československé. Tomuto zákonnému aktu předcházelo však více než padesátileté úsilí o obnovu university na Moravě a více než dvacetipětileté hnutí za zřízení druhé české university. Hnutí za zřízení druhé české university představuje zajímavou a dosud málo známou kapitolu v dějinách moderního českého školství, vědy a politiky. Podrobný nástin této problematiky bude podán v první části dějin university v Brně, které vyjdou tiskem u příležitosti 50. výročí jejího založení. Úkolem tohoto článku je seznámit odbornou i širší veřejnost s jednou stránkou všestranného úsilí o založení druhé české university před první světovou válkou a přispět tak k hlubšímu poznání kulturního, politického a národnostního vývoje v českých zemích na přelomu 19. a 20. století.

Boj za zřízení druhé české university byl zahájen koncem osmdesátých a počátkem devadesátých let minulého století českým pokrokovým studentstvem z Moravy, studujícím na pražských vysokých školách, které přijalo na svém sjezdu v Kroměříži 9. září 1889 rezoluci, aby na Moravě byla založena česká universita.¹ Myšlenka zříditi universitu na Moravě nebo založit druhou českou universitu nebyla ovšem původní. Navazovala na starší úsilí o obnovu university na Moravě, které vzniklo záhy po zrušení university v Olomouci roku 1855 a vyvrcholilo v polovině sedmdesátých let uznáním práva Moravy na vlastní vysokou školu universitního typu rakouskou vládou a vídeňským parlamentem. Moravská universita však nebyla obnovena, protože z důvodů politických a národnostních byla dána přednost Bukovině, kde byla zřízena německá universita v Černovicích.²

University na Moravě se domáhala v té době česká i německá veřejnost. Rozcházel se však v názoru, jaká by měla být. Česká veřejnost si přála universitu, která by sloužila oběma národnostem žijícím na Moravě, tedy německo-českou, utrakvistickou. Německá naproti tomu si představovala novou universitu jako školu jazykově a národnostně německou. Spory se vedly také o místo moravské university. Ucházela se o ni od samého začátku Olomouc a Brno. Většina české i německé veřejnosti se klonila již tehdy k názoru, že obnovená universita v Olomouci by měla být umístěna v zemském hlavním městě Brně, kde se pro její zřízení i působení jevíly nejlepší podmínky. Jakkoli mezi představiteli české a německé národnosti existovaly rozdíly v pojetí jazykového a národnostního charakteru moravské uni-

¹ Fr. Kostomlatský, *Česká universita na Moravě*. Časopis českého studentstva I, 1889, str. 146 až 147.

² *Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes*, VIII. Session, IV. Bd., Wien 1875, str. 3186 a 4519.

versity, chápala se universitní otázka především jako záležitost kulturní, o její řešení se usilovalo cestou převážně administrativně-politickou a s obecnou politikou českých a německých stran se dostávala do kontaktu jen sporadicky.

Požadavek druhé české university bez bližšího určení místa vyslovil již v šedesátých letech J. E. Purkyně.³ Po něm jej velmi pregnantně formuloval roku 1885 profesor české university v Praze T. G. Masaryk v pojednání o neuspokojivém stavu a úkolech české vědy, uveřejněném v Athenaeu, kde pronesl později velmi často opakovaná a citovaná slova: „A ještě jeden požadavek mám, ač nerad o tom mluvím: ve všem, co podnikáme, k tomu musíme směřovati, abychom se domohli druhých vysokých škol. Zatím ovšem předčasné by bylo mluvit o druhé české universitě, ale pamatujme na ni všichni! Kdo zná život vysokých škol, dá mně za pravdu, že máme-li mítí jednu universitu, potřebujeme dva.“⁴

Svou myšlenku zdůvodnil obecně pocitovaným nedostatkem konkurence ve výuce a potřebou zdravé soutěže ve vědecké práci, které chyběly české vědě a vysokému vzdělání omezeným pouze na jednu universitu. Jen o rok později vyslovil naději, že bude zřízena na Moravě druhá česká universita i profesor právnické fakulty Antonín Randa.⁵

Studentstvo se však zasloužilo o to, že tuto původně akademickou myšlenku spojilo se snahami o zřízení university na Moravě a že ji povýšilo na jeden ze základních požadavků nejdříve studentského a pak i celého českého národního hnutí. Dne 16. února 1890 přijalo na schůzi v pražském Karolinu petici za zřízení české university se sídlem v Brně, opatřilo ji podpisy 298 pražských a 74 vídeňských akademiků z Moravy a Slezska a předalo ji prostřednictvím českých poslanců poslanecké sněmovně říšské rady.⁶ Zároveň rozvinulo prostřednictvím spolku Moravská beseda v Praze agitaci ve prospěch zřízení druhé české university v širších vrstvách české veřejnosti. V jejím průběhu došlo jen do konce dubna 1890 poslanecké sněmovně říšské rady na 300 petic českých obcí a spolků, které podpořily žádost moravských a slezských akademiků o zřízení české university na Moravě.⁷

Studentské petici se dostalo podpory i v kruzích politických. Na základě iniciativy moravských studentů zabýval se otázkou zřízení university na Moravě moravský zemský sněm, kde podal 30. října 1889 návrh na zřízení vysokých škol na Moravě, jimiž se rozuměla především universita, jménem všech českých poslanců dr. Antonín Mezník. Jeho návrh byl však odložen zemským výborem bez projednání do spisů.⁸ Poslanecká sněmovna říšské rady se zabývala peticí moravských a slezských akademiků při projednávání státního rozpočtu na rok 1890. Na návrh českých poslanců byla postoupena vládě k dalšímu řízení, ale více se s ní nestalo, přestože potřeba druhé české university byla českými poslanci znovu a znovu připomínána při projednávání státního rozpočtu v letech 1891—1895. I na moravském zemském sněmu předložil návrh na zřízení university na Moravě s českým jazykem vyučovacím jménem klubu českých poslanců roku 1894 a 1895 dr. Jan Žáček.⁹

Hnutí za druhou českou universitu se neomezilo jen na půdu sněmovní a parlamentní. Nacházelo podporu i v kruzích akademických. Pro založení dalších vy-

³ J. E. Purkyně, *Opera omnia* VII, 302, 304, 310 a 331.

⁴ T. G. Masaryk, *Jak zvelebovati naši literaturu naukovou*. Athenaeum II, 1885, str. 275.

⁵ Fr. Kostomlatský, c.d. ČČS I, 1889, str. 146.

⁶ *Schůze universitních posluchačů dne 16. února 1890*. ČČS II, 1890, str. 23—26.

⁷ *Druhá česká universita*. ČČS II, 1890, str. 134.

⁸ StA Brno, Zv 2949, čj. 9 336, čj. 9 336, 1900, spis čj. 44 542, 1894.

⁹ Tamtéž, čj. 9 336, 1900, spis čj. 10 465, 1894 a čj. 10 513, 1895.

sokých škol v Rakousku a druhé české university nejen z důvodů vědeckých, ale také národních, se vyslovil vynikající odborník a profesor lékařské fakulty university ve Vídni Eduard Albert.¹⁰ Podrobně a věcně zdůvodnil potřebu druhé české university znovu T. G. Masaryk. Druhá universita by podle něho vytvořila potřebnou vědeckou konkurenci již existující universitě v Praze a urychlila by tím celý český vědecký vývoj. Studenti by získali možnost většího výběru učitelů, vědecké směry a proudy jedné university by působily na university drunou. Nutnost druhé university a vědecké soutěže se mu jevila v českém případě o to naléhavější, že český národ si nemohl dovolit, protože neměl vlastní politickou správu, ve školské politice to, co mohly dělat ostatní národy.¹¹

I když studentské pokrokové hnutí v Čechách, z kterého vyrůstalo úsilí moravských a slezských akademiků o druhou českou universitu, bylo vázáno brzy vlastními problémy a procházelo hlubokou vnitřní krizí, jejímž vnějším projevem byl proces s Omladinou a postupná politická diferenciacie, neopustili ani posluchači českých vysokých škol z Moravy myšlenku na založení české university v této zemi. Zabývali se touto otázkou na svých schůzích a sjezdech roku 1891 v Brně, roku 1892 v Hodoníně, roku 1893 v Přerově a roku 1894 v Karolinu. Velkou zásluhu na rozvíjení agitace a propagace druhé české university si získali zvláště zástupci studentského pokrokového hnutí, posluchači české university v Praze a moravští rodáci filosof František Vahalík a právník František Derka, kteří vydali roku 1891 tiskem brožuru shrnující dosavadní průběh universitní akce i důvody uváděné pro založení druhé university.¹²

Otázka universitní se stávala i předmětem zájmu české politiky. Požadavek druhé české university se dostával do programu různých se politických směrů, skupin a stran. Radikálnější a nacionalističtější mladočeši se stavěli za založení české a úplné university. V tom se s nimi shodovalo pokrokové studentské hnutí a realistické hnutí v čele s Masarykem. Moravští staročeši, v jejichž rukou spočívala v té době politická akce za zřízení university na Moravě, byli ochotni k ústupkům vládě i německé buržoazii. Byli by se spokojili s universitou třeba utrakvistickou, neúplnou a rozdělenou mezi Brno a Olomouc. Vedle požadavku české nebo utrakvistické university se vyskytl i návrh na založení české university na Moravě za základech křesťansko-katolických. Vzešel z okruhu katolicko-politického hnutí na Moravě a byl přijat i do programu rodící se katolicko-národní strany.

Jak se hnutí za druhou českou universitu rozrůstalo do širší, měnilo se ze záležitosti vědecké a kulturní v otázku veřejnou a politickou a dostávalo se do kontaktu se zájmy jednotlivých národností, stávalo se předmětem a součástí zostrujících se národnostní otázky. Ukázalo se to již roku 1896, kdy byla podniknuta z české strany nová petiční akce. Zahájilo ji opět studentstvo z Moravy, studující na universitě v Praze, které přijalo na schůzi uspořádané pod záštitou Akademického odboru Národní jednoty pro jihozápadní Moravu 2. prosince 1895 usnesení, aby akademický senát pražské university vypracoval pro říšskou radu a moravský zemský sněm memorandum ve věci moravské university, aby byla v téže záležitosti vypracována petice akademiků, aby studentskou petiční akci podpořily vlastními peticemi moravské obce, a aby si akademikové vzali za úkol poučovat a přesvědčovat veřejnost o významu a potřebě druhé české university na Moravě.¹³

¹⁰ *Za druhou českou universitu*, Čas 5, 1891, str. 643—644.

¹¹ T. G. Masaryk, *Druhá universita*. Naše doba I, 1894, str. 272—276.

¹² Fr. Vahalík—Fr. Derka, *Česká universita na Moravě*. Praha 1891.

¹³ Denní zprávy. *Moravští akademikové pro českou universitu na Moravě*. MO 33, č. 280, 5. 12. 1895.

Nová akce za druhou českou universitu měla na Moravě značný ohlas, i když se její organizátoři netajili míněním, že očekávali větší podporu od samého začátku. Podle neúplných zpráv připojilo se k žádosti českých akademiků, zasláné říšské radě, kolem 800 obcí a spolků. Svou petici za zřízení české university na Moravě, a to se sídlem v Brně, poslalo říšské radě i české hlavní město Praha.¹⁴ Velmi důležité bylo, že kampaň za druhou českou universitu byla podpořena i v českém Slezsku. Oba české listy slezské, Opavský týdeník a Noviny těšínské, uveřejnily ve prospěch zřízení české university na Moravě články a vyzvaly starosty českých obcí a zástupce českých spolků ve Slezsku, aby odesílali podobné žádosti na říšskou radu.¹⁵ Podle dochovaných dokladů bylo podáno i moravskému zemskému sněmu v Brně do konce února 1896 na 300 hektografovaných nebo samostatně zhotovených petic různých českých spolků, obcí, měst i celých okresů, podporujících požadavek moravských vysokoškoláků o zřízení českých vysokých škol na Moravě.¹⁶

Petiční akce k říšské radě za druhou českou universitu pokračovala po celý rok 1896 a přispěla nepochybně k tomu, že po celkem vyhybavých slovech ministra kultu a vyučování na projevy českých poslanců Adámka, Blažka a Šamánka, žádajících zřízení české university na Moravě při projednávání státního rozpočtu na rok 1896, pronesl ministr kultu a vyučování Paul sv. p. Gautsch 7. listopadu 1896 v rozpočtovém výboru důležité prohlášení, že vláda uznává za potřebné zřídit v dohledné době na Moravě universitu. Bude však nezbytné najít pro ni takovou formu, která by uspokojila nejen Čechy, ale i přání a potřeby „německého s Čechy na Moravě společně žijícího národa“.¹⁷ Gautschovo prohlášení bylo motivováno také politicky; souviselo velmi úzce s jednáním ministerského předsedy Kazimíra Badeniho s představitelem mladočeské opozice J. Kaizlem o přechod mladočechů ke spolupráci s vládou. Za tuto spolupráci nabídl Badeni mladočechům mimo jiné vyrovnání čestiny s němčinou ve vnitřním úřadování a českou universitu na Moravě, což mladočeši nikoli sice ihned, ale ne o mnoho později přijali, a po dalším jednání přešli od radikální státoprávní opozice k tzv. etapové politice, to znamená spolupráci s vládou za dílčí ústupky, z nichž jedním mělo být zřízení českých vysokých škol (university a techniky) na Moravě.¹⁸ Prohlášení ministra kultu a vyučování znamenalo, že vláda uznala potřebu university na Moravě, ale že si ji představovala jako instituci, sloužící oběma moravským národnostem, tedy utrakvistickou.

Slib vlády, že uvažuje o zřízení české techniky a university na Moravě vyvolal velký ohlas v české veřejnosti. Byl přijímán nejen jako důkaz uznání práva českého národa na nové vysoké školy, ale interpretován též jako příslib, že budou založeny v dohledné době. Naproti tomu na německé straně, i když jí Gautschovo prohlášení vycházelo vstřícně, když činilo založení nové university závislé na uspokojení podobných zájmů a potřeb německé národnosti, ozvaly se hlasy odporu. Německá buržoazie, která se vehementně domáhala obnovy university na Moravě v sedmdesátých letech minulého století, se po rozdělení pražské university na českou a německou odmlčela. Bylo těžké dokazovat, že na Moravě je třeba německé university, když německá universita v Praze nebyla zdaleka tak vytížena jako česká a v Předlitavsku

¹⁴ *Pro českou universitu na Moravě a Hlava obcí koruny české pro druhou českou universitu v Brně*. Lidové noviny 4, č. 48, 27. 2. 1896.

¹⁵ *Denní zprávy. Slezsko pro českou universitu v Brně*. MO 34, č. 34, 11. 2. 1896.

¹⁶ StAr Brno, Zv 2950, čj. 199, 1896.

¹⁷ *Moravské vysoké školy v rozpočtovém výboru*. LN 4, č. 258, 8. 11. 1896 a *Hochschulen und Mittelschulen*. Tagesbote aus Mähren und Schlesien 46, č. 259, 9. 11. 1896.

¹⁸ J. Kaizl, *Z mého života*. Vydal dr. Zd. Tobolka, III., část 1, str. 386—389.

působilo pět německých universit a jen jedna česká. Když však hnutí za českou universitu na Moravě zesílilo a proniklo i do Čech, obnovila německá buržoazie svůj požadavek na německou universitu na Moravě.

Podnět k akci za německou universitu vyšel z řad stoupenců Německého národního spolku (Deutschnationaler Verein) v Brně 14. prosince 1895.¹⁹ Námětu se ujal obecní výbor města Brna, skládající se tehdy výlučně z příslušníků německé národnosti, který přijal 31. prosince téhož roku usnesení, aby oběma sněmovnám říšské rady, vládě a případně i zemskému sněmu byly zaslány petice za zřízení německé university na Moravě.²⁰ Ihned poté vyzval i ostatní německá města a obce na Moravě, aby následovaly jeho příkladu. A tak se paralelně s hnutím za českou universitu rozvinula na Moravě akce za universitu německou a nacházela podporu nejen u německé politické a kulturní veřejnosti na Moravě, ale i u německé žurnalistiky ve Vídni, v německých politických kruzích v Čechách a dokonce i v Německu.

Argumenty uváděné ve prospěch zřízení německé a české university na Moravě se podstatně od sebe nelišily. Potřeba university na Moravě se dokazovala na obou stranách kulturní a hospodářskou vyspělostí a vysokou poplatností země, dostatečným počtem vysokoškolsky vzdělané inteligence a odborníků na Moravě apod. Stanovisla české a německé veřejnosti se však příkře rozcházel v názoru na jazykový a národnostní charakter university. Češi usilovali v této době již o českou universitu, i když zásadně nebyli proti tomu, aby, ukáže-li se potřebná, byla zřízena i německá universita. Německá publicistika a rozhodující političtí a kulturní činitelé naproti tomu upírali Čechům právo na druhou universitu a domáhali se německé university.

Hlavním důvodem proti české universitě na Moravě byl její národní charakter. Její odpůrci tvrdili, že národnostní charakter university je v rozporu s universálním posláním vysoké školy tohoto typu, kterému odpovídá více německá universita, neboť česká universita nezaručuje potřebnou úroveň vědy a vzdělání, kdežto německá universita je schopna i českým studentům zprostředkovat plody světového významu. Popírali potřebu university také proto, že české střední školství na Moravě nebylo tak rozvinuto jako školství německé. Vyslovovali i obavy, zda se najde pro druhou českou universitu dostatek schopných a kvalifikovaných učitelských sil. A konečně nejzávažnějším argumentem bylo tvrzení, že požadavek druhé české university není motivován ani tak kulturně a vědecky, jako politicky. Sleduje cíl počeštit spolu s žádaným jazykovým vyrovnáním nejprve Brno a pak Moravu a zavést české panství nejprve na Moravě, potom v Čechách a ve Slezsku a posléze i v ostatním Rakousku.²¹

Je nepochybné, že ve prospěch německé university na Moravě mluvil větší počet gymnasií a žáků středních škol, možnost získat a vychovat snáze učitelské síly i spíše uplatnit absolventy v německy mluvícím prostředí a ve státní administrativě. Proti ní však stála skutečnost, že v Předlitavsku bylo již 5 německých universit a z nich dvě největší — ve Vídni a v Praze — působily v samém sousedství Moravy. Českých středních škol i absolventů českých gymnasií bylo na Moravě méně než německých, protože stav českého středního školství tu byl poddimenzován. Ale i o české střední školství se sváděl na Moravě velký zápas a jeho přírůstek byl větší než u školství německého. Potřeba české university byla zdůvodněna i tím, že na

¹⁹ *Ausserordentliche Haupt-Versammlung des Deutschnationalen Vereines in Brünn*. Deutsches Blatt 12, č. 100, 21. 12. 1895.

²⁰ *Gemeinde-Ausschußzeitung*. Tagesbote 46, č. 1, 2. 1. 1896.

²¹ *Der Ruf nach einer Universität*. Tagesbote 46, č. 13, 17. 1. 1896; Inland Brünn, 3. Jänner. (Die Universitätsfrage in Mähren), Tagesbote 46, č. 2, 3. 1. 1896 aj.

Moravě byly více než dvě třetiny obyvatelstva české národnosti a jediná česká universita v Praze byla přeplněna. Otázku české university na Moravě nebylo možno ovšem posuzovat jen jako záležitost regionální, protože měla význam celonárodní. A z tohoto hlediska vyvstávala její potřeba nejmarkantněji. Na 8 461 580 obyvatel německé národnosti, napočtených v Předlitavsku roku 1890, připadalo 5 universit, 3 719 232 Poláků mělo 2 university a 5 472 871 Čechů se musilo spokojit jen s 1 universitou.

Z těchto všech důvodů vyplývá, že otázka druhé české university byla především záležitostí kulturní a školskou. Ale po stanovisku, které k ní zaujala německá buržoazie, politika a kulturní veřejnost, musila se stát a také se stala prvořadým problémem politickým a součástí národnostní otázky, jejíž kořeny tkvěly v hospodářských, sociálních, politických a národnostních poměrech tehdejšího Rakouska jako celku a Moravy s ostatními českými zeměmi jako jeho části. Vláda zaujímala k otevírajícím se sporům o vysoké školství, které nezůstaly nikterak omezeny na problém druhé české university, protože již existoval, nebo záhy vyvstal požadavek na zřízení slovinské university v Lublani, italské university v Terstu, ukrajinské university ve Lvově, zdánlivě nadstranické stanovisko. Velmi výstižně je charakterizoval ministr vyučování v koaliční vládě Windischgrätzově Polák dr. Madeyski, když prohlásil v poslanecké sněmovně 21. dubna 1894, že nejvyšší zásadou vyučovací správy je brát ohled na kulturní požadavky všech národností v říši podle finančních možností státu. Protože se však národnostní požadavky úzce prolínaly s politickými, stanovila vláda při jejich řešení jako rozhodující kritérium sporných případů dohodu zástupců soupeřících stran.²² Tato zásada, jakkoli se jevila nestranná, řešení podobných otázek — mezi nimi i druhé české university — velmi znesnadňovala a téměř znemožňovala.

Ukázalo se to roku 1897, kdy poslanec J. Žáček spolu s 32 českými poslanci předložil 4. února zemskému sněmu na Moravě nový návrh, aby sněm vyzval vládu ke zřízení českých vysokých škol na Moravě, a poslanec Heinrich sv. p. d'Elvert navrhl 6. února jménem německých poslanců, aby vláda byla požádána založit na Moravě universitu s německým vyučovacím jazykem.²³ H. d'Elvert uznal Žáčkovy důvody snesené pro universitu na Moravě, ale rozcházel se s ním v jednom zásadním bodě — a tím byl národnostní charakter moravské university. „Celý rozdíl,“ pravil, „záleží jen v jednom jediném malém slově: dr. Žáček si přeje českou vyučovací řeč, kdežto já a moji soudruzi se zasazujeme o německou universitu. Je to jen jediné, malé slovo, ale jeho význam je za daných poměrů obrovský, je v něm obsažen celý svět rozdílů v mínění, propast, která může být překlenuta jen tehdy, když pánové z pravice této sněmovny dokáží, že příznivěji přijímají slova, která zde především pronesl dr. Fux ...“ Ten ve svém projevu shrnul německé požadavky, které se měly stát předmětem tzv. německo-českého vyrovnání, a H. d'Elvert k nim připojil i otázku university na Moravě.²⁴

Tak se otázka české university na Moravě stala předmětem a součástí jednání o tzv. německo-české vyrovnání, o něž usilovala zejména německá buržoazie, protože se cítila být ohrožena vzestupem české národnosti a snažila se zabránit tomu, aby politická moc v Čechách a na Moravě přešla cele do rukou české buržoazie.

²² *Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrates im Jahre 1894*, IX. Session, XI. Bd., Wien 1894, str. 13 302—13 306.

²³ StAr Brno, Zv. 2949, čj. -93 336, 1900, spis čj. 55 924/98; Mährischer Landtag, Tagesbote 47, č. 27 a 29, 4. a 6. 2. 1897.

²⁴ Mährischer Landtag, Tagesbote 47, č. 32, 10. 2. 1897.

V Čechách tvořily hlavní obsah jednání o vyrovnání otázka tzv. uzavřeného území a jazykové vyrovnání češtiny s němčinou, na Moravě reforma volebního řádu do zemského sněmu a právo veta; v obou zemích se však jednalo i o problému českých vysokých škol na Moravě.

Avšak dříve než k tomuto jednání došlo, pokusilo se vedení mladočeské strany, podporované na Moravě moravskou lidovou stranou, která uzavřela roku 1896 kompromis se staročechy a stala se vedoucí politickou stranou české Moravy, prosadit českou universitu a techniku na Moravě i ostatní požadavky, zejména jazykové vyrovnání češtiny s němčinou ve vnitřním úřadování přímým jednáním s vládou. Badeniho vláda vydala 5. dubna pro Čechy a 22. dubna 1897 pro Moravu jazyková nařízení, kterým se zaváděla čeština do vnitřního úřadování, ale otázku českých vysokých škol na Moravě odbyla jen neurčitým prohlášením, že zvýší ve státním rozpočtu položku na vyškolení učitelských sil pro budoucí české vysoké školy na Moravě.²⁵

Jazyková nařízení vyvolala takový odpor německé veřejnosti, že vláda musila odstoupit. Spor o Badeniho jazyková nařízení zatlačil na čas otázku českých vysokých škol na Moravě do pozadí, ale nedokázal ji vyloučit z veřejného dění. Nové hnutí za českou universitu a techniku na Moravě začalo roku 1898. Bylo organizováno a vedeno tzv. universitní a technickou komisí pro zřízení českých vysokých škol na Moravě, které se ustavily začátkem března v Praze z posluchačů a profesorů českých vysokých škol. Universitní komise se skládala ze 4 profesorů, zastupujících každou fakultu university a 6 posluchačů, po dvou z každé fakulty s výjimkou teologické.²⁶ Komisi předsedal jako čestný předseda z počátku rektor české university, později se stal jejím předsedou posluchač práv František Šis. V Brně se utvořila 16. května 1898 universitní komise pro Moravu. Jejím dlouholetým předsedou byl profesor dr. František Kameníček.²⁷

Úkolem universitní komise bylo posílit ve všech vrstvách českého obyvatelstva vědomí o potřebě a významu české university na Moravě, pořádat ve prospěch jejího zřízení veřejné schůze a shromáždění, organizovat petiční akce k zemskému sněmu, říšské radě a vládě, působit při vyhledávání schopných učitelských sil a připravit vhodné podmínky pro studium méně zámožných posluchačů budoucích moravských vysokých škol. Universitní a technická komise uspořádaly v letech 1898 až 1900 stovky tzv. manifestačních schůzí, na kterých se konaly odborné přednášky profesorů a docentů pražských vysokých škol a schvalovaly petice za zřízení českých vysokých škol na Moravě. Z jejich iniciativy a podnětu byla rozvinuta nová petiční akce, v jejímž průběhu bylo jen v letech 1899 až 1900 zasláno zastupitelským sborům českými spolky, obecními a okresními zastupitelstvy 4 až 5 000 žádostí o zřízení české university a techniky na Moravě.

Zásluhou universitní a technické komise se dostala otázka českých vysokých škol na Moravě znovu na přetřes nejvyšších vládních míst ve Vídni a stala se předmětem zájmu širokých vrstev české veřejnosti. Kromě inteligence, vysokoškolských pracovníků, příslušníků středních vrstev ve městech i na venkově, bylo k ní přitahováno v takových průmyslových střediscích jako bylo Brno i dělnictvo. Sociální demokracie podporovala již dříve rozvoj českého národního školství, ale střední

²⁵ Zd. V. Tobolka, *Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby*. Díl III. 1879—1914, část 2, 1891—1914, Praha 1936, str. 148.

²⁶ *Schůze posluchačů českých vysokých škol v Praze*. LN 6, č. 37, 16. 2. 1898.

²⁷ *Manifestační schůze pro české vysoké školy v Brně*. LN 6, č. 112, 17. 5. 1898.

a vysoké školství pokládala za záležitost měšťanstva a inteligence, protože příslušníci dělnické třídy se do vyšších škol až na výjimky nedostali. Ale trvale se otázce českého vysokého školství, které tvořilo důležitou součást národnostní otázky a celonárodní kultury, nemohla vyhnout. Učinila tak především v Brně, kde se zápas o české vysoké školy ve spojení s ostatními národnostními problémy zvláště vyhroutil.

Německá sociální demokracie tu setrvala ještě na svém, vývojem nepochybně již překonaném stanovisku. Spatřovala v požadavku české nebo německé university záležitost buržoazie, výsledek a prostředek nacionálních rozporů, zájem německého nebo českého měšťanstva. Proto doporučovala, aby se dělnictvo od universitní záležitosti zásadně distancovalo a nepodporovalo ani založení české, ani německé university. Česká sociální demokracie naproti tomu uznávala obecnou potřebu university na Moravě, ale žádala, aby přístup na ni byl umožněn i nemajetným, avšak talentovaným lidem, a v duchu staré internacionalistické tradice i s ohledem na národnostní poměry v zemi se přimlouvala za založení dvojazyčné vysoké školy. Očekávala, že taková škola nejlépe vyhoví požadavkům a potřebám zde žijící české a německé národnosti a přispěje k překonání vzájemných se nacionálních vášní. Požadavek utrakvistické university, jak ukázal ohlas Gautschova prohlášení, byl však v této době již překonán. Toho si byli při nejmenším zčásti vědomi i někteří čeští sociální demokraté, protože připouštěli i možnost jiného řešení: založit na Moravě dvě university, českou a německou. Tím předjímalí možnost uspokojivého, ale neuskutečněného řešení universitní otázky na Moravě na začátku 20. století.²⁹

Současně s veřejnou kampaní vedlo se o zřízení českých vysokých škol na Moravě politické jednání, a to jak veřejnými politickými prostředky, tak zákulisní politickou diplomacií. Aby si udržel podporu českých poslanců a zajistil vládní většinu v parlamentě, projevil nový ministerský předseda Gautsch ochotu vydat v Čechách a na Moravě modifikovaná jazyková nařízení, založit nejvyšším rozhodnutím na Moravě českou techniku a vyhovět i některým požadavkům politicko-administrativním. Ponechal ve státním rozpočtu na rok 1898 částku 7 000 zl., zamýšlenou na přípravu docentů pro nové české vysoké školy, ze které bylo 5 000 zl. určeno pro budoucí učitele university a 2 000 zl. pro učitele techniky.²⁹ Pro odpor německé liberální a nacionální opozice k jazykovým nařením i ostatním českým požadavkům musila však vláda 7. března 1898 odstoupit. Místo ní nastoupila vláda bývalého českého místopředsedy Františka Thuna, ve které zaujal se souhlasem předsedů výkonného výboru a poslaneckého klubu mladočeské strany, ale jen za svou osobu křeslo ministra Josef Kaizl. Česká delegace projevila ochotu podpořit vládu tehdy, splní-li alespoň některé z 24 požadavků, které jí předložila v říjnu roku 1898. Byl mezi nimi i požadavek zřízení české techniky a požadavek zřízení university na Moravě.³⁰

Z obsahu a umístění vysokoškolských požadavků vyplývá, že žádost o zřízení druhé české university musila ustoupit v rozporu s veřejným míněním a skutečným svým významem na druhé místo za požadavek české techniky v Brně, a že mladočeši projevili dokonce ochotu přistoupit na kompromis s vládou a spokojit se na Moravě s utrakvistickou university. Proti takovému postupu se však ozvaly kritické hlasy v české veřejnosti, která trvala na zřízení české university na Moravě.³¹ Pro vládu však byl požadavek české university nepřijatelný s ohledem na německou

²⁹ J. Kaizl, c. d., str. 672.

²⁸ StAr Brno, B 13, f. 337, čj. 3893/98.

³⁰ Tamtéž, str. 771.

³¹ *České veřejnosti*. LN 6, č. 293, 25. 2. 1898.

liberální a nacionální opozici, která hrozila rozhodnou obstrukcí vládních předloh, bude-li na Moravě zřízena česká universita a splněny ostatní české požadavky. Proto projevil Thun ochotu zařadit z mladočeských požadavků, týkajících se českých vysokých škol, do státního rozpočtu jen položku 100 000 zl. potřebných pro zřízení české techniky v Brně a na přípravu moravské university bez národní specifikace zvýšil dotaci na vzdělání učitelských sil ze 7 na 12 000 zl.³²

Německá liberální a nacionální strana činila zřízení druhých českých vysokých škol a ostatních českých požadavků závislým na splnění vlastních požadavků obsažených v podkladech k česko-německému vyrovnání. Aby si pro ně vytvořila dobré výchozí pozice, obnovila roku 1898 požadavek zřídit na Moravě německou universitu a rozvinula pro ni široce založenou kampaň, která byla současně namířena proti manifestační a petiční akci universitní a technické komise pro zřízení českých vysokých škol na Moravě. Německá agitace byla zahájena opět usnesením obecního výboru města Brna 17. května 1898, které prohlašovalo, že potřebu české university na Moravě „nikdy neuznalo a nikdy neuzná“ a že se ohražuje proti jejímu zřízení v Brně, protože by vznikla újma „prastarému německému charakteru města“; žádalo německé poslance, „aby se vším důrazem vznesli a prosazovali požadavek zřídit německou universitu na Moravě...“³³

K protestu a žádosti brněnských Němců se připojila četná německá obecní zastupitelstva na Moravě: především v Olomouci, kde se domáhalo obecní zastupitelstvo zřízení university v Olomouci, dále v Moravské Třebové, Uničově, Starém Městě pod Králickým Sněžníkem, Moravské Ostravě aj. Střediskem kampaně za německou universitu a ohniskem sporů o druhé české vysoké školy zůstávalo však především zemské hlavní město Brno, protože tu měly být podle představ většiny české i německé veřejnosti umístěny požadované vysoké školy a protože se tu nejvíce střetávaly a vybijely nacionální boje a politické vášně v souvislosti s nahromaděním vážných, politických, sociálních a národnostních rozporů, z nichž otázka vysokých škol nebyla poslední,

Politické a národnostní rozpory na Moravě se měly řešit na přání vlády i zúčastněných stran v jednání o německo-české vyrovnání, které bylo zahájeno na moravském zemském sněmu 12. ledna 1898. Jménem jednotného klubu českých poslanců předložil poslanec J. Žáček tyto požadavky: revizi zemského zřízení a reformu volebního řádu do sněmu, zřízení okresních zastupitelstev, provedení úplné jazykové rovnoprávnosti, rovné zajištění národního školství a zřízení české university a techniky. Z německé strany navrhl poslanec německé pokrokové strany dr. Fux, aby se jednalo o zřízení národnostních kurií na Moravě s právem veta v otázce změny zemského zřízení a zemského volebního řádu, rozdělení zemské školní rady a okresních školních rad podle národnosti a zřízení německé university.³⁴

Ačkoli představitelé českých politických stran prohlašovali, že zřízení českých vysokých škol na Moravě náleží plně do kompetence vlády a nemůže být závislé na dohodě s německou buržoazií, stala se otázka druhé české university součástí německo-českých vyrovnávacích porad. Jednání vyrovnávacího výboru se vleklo až do roku 1901, kdy se rozbilo pro neshody obou zúčastněných stran v zásadních politických otázkách (reforma volebního řádu, právo veta, jazykové vyrovnání)

³² Zd. V. Tobolka c. d., str. 227.

³³ *Vom Gemeinde-Ausschusse*. Tagesbote 48, č. 113, 18. 5. 1898.

³⁴ *Sněmovní list o sezeních moravského sněmu zemského svolaného nejvyšším patentem ze dne 21. 12. 1897, devátá doba sněmovní, 2. zasedání 1898*, str. 51—54.

i v otázce zřízení university na Moravě. Stejně neúspěšně skončily i tzv. německo-české konference, které se konaly od 5. února do 22. března 1900 mezi představiteli českých a německých politických stran z Čech ve Vídni. Zda byla jejich předmětem jednání i otázka druhé české university, není jisté; ale je velmi pravděpodobné, že se jednalo i o ní.³⁵

A tak všechno úsilí o založení druhé české university ztroskotalo na odporu německé buržoazie a veřejnosti. Jednoho cíle bylo však přece jen dosaženo. Nejvyšším rozhodnutím z 12. září 1899 byla zřízena v Brně druhá česká technika, která zahájila výuku od počátku školního roku 1899/1900. Zveřejnění a zpolitizování universitní otázky koncem minulého století mělo nesporně některé klady. Povýšilo požadavek druhé české university na jeden z předních cílů české politiky, přispělo k uznání nároku Moravy na založení vlastních vysokých škol a získalo pro jeho podporu zájem širokých vrstev českého obyvatelstva nejen na Moravě, ale i ve Slezsku a v Čechách. Povýšení universitního požadavku na veřejný a politický problém však mělo také některé nepříznivé důsledky. Požadavek české university na Moravě byl spojován v politických kruzích s jinými politickými postuláty a zájmy, stal se součástí nepřilíh zásadové politiky českých politických stran a předmětem ostrých politických a národnostních bojů s německou liberální a nacionální buržoazií.

Těsným sepětím s jinými politickými a národnostními požadavky a spojením s vzájemnou německo-českou dohodou se dostalo zřízení druhé české university počátkem tohoto století do těžko řešitelného stadia, protože záviselo přímo na vyjasnění celkové politické situace, splnění mnoha národnostních požadavků a všestranné úpravě německo-českých poměrů především na Moravě a do značné míry i v českých zemích a v ostatním Rakousku. Toho si byla vědoma i nová vláda ministerského předsedy Arnošta sv. p. Koerbera, která nastoupila 18. ledna 1900 a nemohla přehlížet oprávněný požadavek českého politického a národního hnutí, který byl podepřen novou manifestační a petiční akcí universitní komise i české veřejnosti za zřízení druhé české university, která probíhala současně s voláním za založení slovinské university v Lublani a ukrajinské university ve Lvově.

Když proti hnutí za českou universitu na Moravě a proti požadavku zřízení slovanských universit vzniklo německé protestní hnutí, které zároveň obnovilo požadavek na založení německé university, prohlásila vláda, aby získala podporu české i německé buržoazie, ústy ministra kultu a vyučování Hartla v rozpočtovém výboru poslanecké sněmovny 31. ledna 1902, že uznává potřebu nové university na Moravě a že je ochotna vzhledem k situaci založit na Moravě nikoli jednu, ale dvě university: českou a německou, jakmile pro ně budou vykonány potřebné přípravy. Jejich založení však učinila závislým na oboustranném souhlasu, na dosažení „shody obou národností“.³⁶ Právo českého národa na druhou universitu bylo tedy Hartlovým prohlášením znovu potvrzeno, ale její zřízení bylo podmíněno souhlasem politických představitelů německé národnosti na Moravě a založením druhé německé university v českých zemích. A tak slib, že vláda zamýšlí zřídit na Moravě dvě university se ukázal být stejně problematickým jako kdysi založení jedné utrakvistické university.

Češi nebyli zásadně proti zřízení německé university na Moravě, i když ji nepodládali za právě potřebnou, ale kladli si podmínku, že nejdříve bude založena na

³⁵ O průběhu jednání vyrovnávacího výboru na Moravě srov. J. Kolečka, „*Moravský pakt, z roku 1905*“, ČsČH IV, 1956, str. 596—599. O českoněmeckých konferencích srov. Z. d. V. To-
bolka, c. d., str. 241ad.

³⁶ *Vysoké školy v rozpočtovém výboru*. LN 10, č. 27, 2. 2. 1902.

Moravě česká universita, kterou pokládali a právem za důležitější. Němci naproti tomu, jakkoli jim vládní prohlášení vycházelo maximálně vstřícně, se stavěli i nadále proti založení české university na Moravě, a to buďto zásadně, nebo nepřímým, že nechtěli připustit, aby byla založena v Brně nebo v Olomouci či jiném „německém“ městě. Podporu ve svém odmítavém stanovisku našli i v kruzích vědeckých a školních nejen na německé technice v Brně, jejíž učitelský sbor i studentstvo tradičně vystupovali proti české universitě a českým vysokým školám v Brně, ale také na německé universitě v Praze.

Její profesor a tehdejší rektor, historik Adolf Bachman uveřejnil 1. listopadu 1902 ve vídeňském listu *Neue Freie Presse* článek, ve kterém odmítl potřebu české university na Moravě. Svůj odmítavý postoj odůvodnil tím, že na druhou českou universitu nelze pomyslet dříve, dokud nebude dobudována česká universita v Praze. Pochyboval zároveň o tom, může-li česká universita na Moravě dosáhnout úrovně současné vědy, protože mladá generace, vzdělaná na českých školách nezná dobře německy a stěží dosáhne výše evropské vědy a kultury. Opakoval i běžné tvrzení německých politických činitelů, že se Češi domáhají druhé university nikoli z důvodů vědeckých a kulturních, nýbrž politických, aby počestili údajně německá města na Moravě.³⁷

Proti Bachmannovi vystoupil nejdříve profesor české university v Praze, historik Josef Pekař v pražském listě *Politik*. Potřebu druhé české university zdůvodnil tím, že česká universita v Praze je přeplněna a potřebuje konkurenci. Nové university si podle něho vyžadoval i rozvoj české vědy, počet obyvatelstva, daňová poplatnost českého národa a zájem habsburské monarchie. Tato universita nemůže úspěšně působit v malém městě a proto musí být založena v Brně nebo v Olomouci. Velmi mnoho místa pak věnoval pochybnostem profesora Bachmanna o možnostech a úrovni české vědy. Úpřel mu především právo hovořit jako „vědecká autorita první třídy“ a prohlásil, že česká vědecká práce se již nemusí obávat ani srovnání, ani konkurence s německou vědou v Čechách a na Moravě.³⁸

V obecnějších otázkách: zda je třeba v Rakousku zakládat další university a je-li česká věda schopna dosáhnout evropské úrovně polemizoval s Bachmannem učitel a přítel Pekařův, historik a profesor české university v Praze Jaroslav Goll.³⁹ Byl toho názoru, že potřeba nových universit v Rakousku existuje. Druhá česká universita je nutná proto, aby se vytvořila pro první universitu potřebná konkurence a spolupráce. Česká universita na Moravě přinese úlevu přeplněné české universitě v Praze i německé universitě ve Vídni. Dosáhnout evropské úrovně pro českou vědu nebylo podle Gollova mínění již nemožné, protože mladá česká generace neznala sice tak dokonale německy jako starší, ale německy rozuměla a učila se pilně evropským jazykům, aby mohla čerpat ze světové literatury. Mladí adepti vědecké práce pak zpravidla studovali a budou studovat a sbírat zkušenosti v cizině.

Tyto i jiné argumenty však nenacházely přes svou věcnost, uvážlivost a průkaznost sluchu a odpůrců druhé české university, kteří vedli svůj spor o universitu na Moravě stále více z pozic mocenských a politických než vědeckých a kulturních. Hlavním důkazem proti nové české universitě v jejich písemných projevech i ústních úvahách bylo již obnošené, vyvrácené, ale znovu a znovu opakované tvrzení, že

³⁷ A. Bachmann, *Die Universitäten im österreichischen Völkerstreite*. *Neue Freie Presse* 1. 11. 1902.

³⁸ Prof. A. Bachmann und die zweite böhmische Universität. *Eine Entgegnung von Prof. Dr. J. Pekař*. *Politik* 41, č. 304, 5. 11. 1902.

³⁹ *Der Hass der Völker und die österreichischen Universitäten* von Jaroslav Goll. Prag 1902.

hlavním posláním české university na Moravě má být počestění „německých“ měst Brna nebo Olomouce a ohrožení německého „národního vlastnictví“ na Moravě. Když nebylo možno věcnými důvody popít právo českého národa na druhou universitu, pokoušeli se někteří příslušníci německé inteligence a měšťanstva zabránit jejímu založení tím, že rozpoutali boj o její umístění.

Na české straně nebylo sice ještě úplně jednoty, kde by měla být česká universita na Moravě založena, ale naprotá většina české veřejnosti na Moravě a téměř celé veřejné mínění v Čechách pokládaly za nejvhodnější místo moravské zemské hlavní město Brno. Pro ně mluvil nejen velký počet obyvatelstva, ubytovací možnosti, velký průmysl a obchod, přítomnost zemských úřadů a vědeckých institucí, dostatečný počet škol a nemocnic, ale i potřeba upevnit úlohu Brna jakožto vedoucího politického, kulturního a národního centra české Moravy. Dosud nepřekonaná roztržičnost českého kulturního, národního a politického života na Moravě totiž velmi ztěžovala uplatnění Moravy v české politice i v boji za sebeurčení národa. Proti umístění české university do Brna, ale také do Olomouce se však rozhodně stavěla německá liberální i nacionálně orientovaná buržoazie a inteligence. Naznačovala však, že bude-li založena německá universita v Brně nebo Olomouci, mohla by se česká universita uchýlit do některého z malých českých měst na Moravě. Nejčastěji byla v této souvislosti jmenována města Kroměříž, Prostějov, Přerov ap. I proti tomu se však ozývaly na německé straně hlasy nesouhlasu, protože vedení německých politických stran činilo nejen zřízení, ale i umístění české university na Moravě závislé na výsledku celkového vyrovnání mezi Čechy a Němci.

Tím spíše musily být a byly podobné návrhy odmítány z důvodů věcných i prestižních na české straně. Malé město neposkytovalo universitě, která chtěla dosáhnout solidní vědecké a pedagogické úrovně, potřebné podmínky k úspěšnému působení. „Německý“ charakter měst Brna a Olomouce byl nanejvýš pochybný. Obě města měla v té době německou správu, ale byla národnostně smíšená. V Brně bylo napočteno při sčítání lidu roku 1900 téměř 40 % obyvatel české národnosti a ve skutečnosti jich bylo daleko více, ne-li většina. Brno i Olomouc byly obklopeny ryze českým okolím. Jestliže o národním charakteru těchto měst mohly být vzhledem k jejich německé správě pochybnosti, pak bylo mimo jakoukoli diskusi, že téměř tři čtvrtiny obyvatel Moravy byly české národnosti. A vzdát se za této situace university ve velkém anebo hlavním městě převážně české země znamenalo úplnou kapitulaci. A to si české národní hnutí na Moravě, nemělo-li ztratit svou tvář a politický kredit, nemohlo ani dovolit, ani si dát líbit.

Odpor proti zřízení české university na Moravě a proti jejímu umístění v Brně nebo Olomouci budil proto zcela přirozeně mezi českým obyvatelstvem protitlak v podobě hnutí za zřízení druhé české university právě v moravském zemském hlavním městě. V jeho čele stáli studenti, inteligence, veřejní a kulturní pracovníci, kteří za podpory širší české veřejnosti žádali české poslance, aby od tohoto požadavku za žádnou cenu neustupovali. Ministerský předseda Koberger se pokoušel přivést obě strany v duchu tradiční vládní politiky opět k vyrovnávacímu stolu, ale jednání o vyrovnání se rozbilo dříve, nežli mohlo začít.⁴⁰ V září roku 1903 podali čeští poslanci návrh na zřízení české university na Moravě na moravském zemském sněmu. Zároveň však předložili i němečtí poslanci návrh na založení německé university. Oba návrhy byly pak přiděleny k projednání nově vytvořenému vyrovnávacímu

⁴⁰ Zr. V. Tobolka, c. d., str. 331—334.

výboru, který měl připravit návrh volební reformy do zemského sněmu a celkové urovnání národnostních poměrů na Moravě.⁴¹

Tím se universitní otázka dostala znovu do sféry obnoveného jednání o celkovém vyrovnání, přestože poslanec J. Žáček se ve svém projevu v zemském sněmu ohradil proti tvrzení, že Češi souhlasí se závislostí universitní otázky na dohodě s Němci, a prohlásil, že přidělení žádosti o českou universitu vyrovnávacímu výboru je jen formální záležitost, protože zřízení české university je věcí dohody představitelů české národnosti s vládou. Žáčkovo ohrazení bylo však více zbožným přáním než skutečnou realitou, protože ministerský předseda Koerber sice uznával, že požadavek české university je plně oprávněný, ale zároveň respektoval nárok moravských Němců na universitu a vyslovil naději, že universitní otázka bude rozhodnuta v moravském vyrovnávacím výboru. Jednání o české universitě s vládou mohlo sice pokračovat, ale jeho úspěch byl zcela závislý na výsledku moravského vyrovnání. Že dospět k dohodě zvláště v otázce universitní nebude snadné, prozrazoval článek d'Elvertův, uveřejněný ve vídeňské *Neue Freie Presse*, kde se znovu odmítalo založení české university na Moravě a zejména její umístění v Brně, protože prý nesluhuje kulturním potřebám, nýbrž „vytlačení Němců z jejich nejpevnějších pozic“.⁴²

V této nejasné a komplikované situaci přišel s novým námětem na řešení moravské universitní otázky staročeský politik a profesor právnické fakulty české university v Praze Albín Bráf. V polovině ledna 1904 uveřejnil v listu *Konservative Korrespondenz* úvahu, ve které navrhol, aby vzhledem k váhání vlády a německému odporu byly podniknuty přípravné kroky k založení české druhé university tím způsobem, že by se na české universitě v Praze zřídilo tolik nových stolic, kolik by jí bylo potřeba nová universita. Profesori přijatí na tato místa by musili přijmout závazek, že přejdou na novou vysokou školu, jakmile bude zřízena. Druhá česká universita by tudíž mohla vzniknout rozdělením české university v Praze.⁴³ Profesor Bráf sledoval svým návrhem nepochybně dvojí cíl: posílit českou universitu v Praze potřebnými učitelskými silami a zároveň usnadnit ve vhodné době založení druhé české university. Očekával, že odvrátí mladočechy od zamýšlené obstrukce a obejde výhrady německých politických činitelů proti druhé universitě. Jakkoli nelze apriorně upřít autorovi dobrou snahu vyvést řešení universitní otázky ze slepé uličky, přece jen se jeví jeho snaha politicky značně naivní, pokud se v ní neskryval ještě jiný záměr.

V každém případě naodhadl Bráf dobře situaci, protože jeho předpoklady se nesplnily. Proti jeho návrhu vystoupili okamžitě Němci. Odmítli souhlasit s rozšířením české university v Praze, pokud by bylo spojováno se zřízením druhé české university v Brně nebo v Olomouci.⁴⁴ Bráfův návrh byl však odmítnut i převážnou většinou české veřejnosti proto, že se v něm spatřoval ústupek Němcům a oddálení ne-li znemožnění zřízení české university na Moravě.⁴⁵ I když posouzení Bráfova návrhu bylo podmíněno nejen důvody věcnými, nýbrž i politicko-stranicími, zůstává nepochybné, že jeho provedení by znamenalo přinejmenším dočasný ústup od uskutečnění požadavku druhé české university a jejího umístění v Brně.

⁴¹ *Sněmovní list o sezeních moravského sněmu zemského, svolaného nejvyšším patentem ze dne 14. prosince 1902*, str. 992ad.

⁴² *Zur Vertagung des Parlaments, Vom Reichstagsabgeordnetem Freiherrn d'Elvert*. *Neue Freie Presse* 11. 12. 1903.

⁴³ *K české universitě na Moravě*. *Čas* 18, č. 28, 28. 1. 1904.

⁴⁴ *Politische Rundschau*. *Tagesbote* 54, č. 46, 28. 1. 1904.

⁴⁵ *Otázka universitní*. *LN* 12, č. 23, 24. 1. 1904.

Jakkoli byly výhrady mladočechů a ostatní české veřejnosti k Bráfově návrhu oprávněné, je nutno říci, že postup českých poslanců v záležitosti české university na Moravě nebyl o mnoho úspěšnější. Německé stanovisko k ní se nezměnilo. Moravští Němci odmítali nadále, aby česká universita byla zřízena v Brně nebo v Olomouci a namnoze se vyslovovali proti tomu, aby byla zřízena vůbec. Stejný postoj zaujímaly německé politické strany ve vyrovnávacím výboru moravského zemského sněmu a v poslanecké sněmovně říšské rady, kde nutily Koerbra, aby nezaváдел, vnitřní češtinu a nezřídil bez jejich souhlasu na Moravě českou universitu. Nepomohly ani snahy Poláků o zajištění dělnosti parlamentu a urovnání rozporů, mimo jiné též v záležitosti druhé české university,⁴⁶ a Koerbrova vláda byla nucena 31. prosince 1904 odstoupit.

Novým ministerským předsedou byl jmenován baron Gautsch, s jehož jménem bylo spojeno vládní prohlášení z roku 1896 o zřízení utrakvistické university na Moravě. Jeho nástup byl proto provázen očekáváním, jaké stanovisko zaujme k českým požadavkům. Aby získal podporu českých i německých poslanců, prohlásil 21. června 1905 v poslanecké sněmovně, že vláda rozhodne záležitost university na Moravě již v příštím sněmovním období tím způsobem, že předloží osnovu zákona o zřízení dvou samostatných universit: české a německé, a že do rozpočtu na rok 1906 zařadí položku potřebnou pro „přípravné kroky“. Gautsch tedy opustil stanovisko, které zastával jako ministr školství, ale nepokročil dále než ministr školství Hartl, který slíbil zřídit na Moravě dvě university. Jediný rozdíl byl v tom, že se Gautsch zavázal rozhodnout o nich v určitém termínu. Vyhnul se však při tom otázce v dané chvíli nejžehavější a rozhodující, kde budou nové university na Moravě založeny. Vyslovil pouze naději, že postupem vyrovnávacího díla bude možno dosáhnout i v této věci dohody. Kdyby k ní nedošlo, slíbil, že vláda podá sněmovně vlastní návrh a bude při nich vycházet ze zásady, aby nové zřízených vysokých škol nebylo zneužíváno k politickým a národnostním cílům.⁴⁷

Gautschovo prohlášení bylo přijato českou i německou veřejností s velkým zájmem. V české veřejnosti vyvolal negativní posity ten bod jeho expozé, který hovořil o závislosti universitního požadavku na dohodě obou národů, jakož i skutečnost, že v něm nebylo uvedeno sídlo české a německé university. Proto na Gautschovy sliby odpovídaly české projevy jedinou myšlenkou: česká universita musí být zřízena bez ohledu na postoj německých představitelů ihned a v zemském hlavním městě Brně. Německá veřejnost trvala na svém mnohokráte projeveném stanovisku, že jazyková a universitní otázka může být rozřešena jen v dohodě s Němci a bez újmý německých zájmů, které pokládala za ohrožené tím, že by česká universita byla umístěna v Brně. Jelikož jednání o vyrovnání nepokročilo, nedostala se universitní otázka na Moravě Gautschovým prohlášením dále, než byla před tím.

Ačkoli se otázkou druhé české university zaměstnávala v té době celá česká veřejnost, o čemž svědčí četné články v tisku, nové manifestační schůze a shromáždění, které tu nelze vypočítávat, těžisko boje o ni zůstávalo na Moravě a koncentrovalo se v Brně, které bylo považováno za nejvhodnější sídlo české i německé university a zmítalo se v ostatních politických, sociálních a národnostních bojích, jimiž byl poznamenán rok 1905. Napětí kolem universitní otázky vzrůstalo, jak se přibližoval

⁴⁶ *Denní zprávy. Polsko-německé smluvní rozpravy a česká universita na Moravě.* LN 12, č. 64, 18. 3. 1904; *Politika domácí. Česká odpověď.* LN 12, č. 69, 24. 3. 1904.

⁴⁷ Z. V. Tobilka, c. d., str. 379–380; *Říšská rada (Posl. sněmovny schůze 338).* Z Vídně 21. června. LN 13, č. 142, 24. 6. 1905.

termín podzimního zasedání parlamentu, ve kterém měla vláda předložit konkrétní návrhy na založení slíbených vysokých škol na Moravě. Poněvadž jednání školského podvýboru stálého vyrovnávacího výboru moravského sněmu uvázlo ve věci univerzitní na mrtvém bodě,⁴⁸ bylo na vládě, aby sama rozhodla, kde a jakým způsobem má být druhá česká universita zřízena.

Vláda tvrdila, že svůj slib daný na jaře dodrží, ale v podrobnostech se halila do roušky mlčení. Německá Národní rada na Moravě se proto rozhodla ještě před zasedáním říšské rady dát vládě na vědomí, že německý lid ze svého stanoviska za žádných okolností neustoupí a svolala na neděli 1. října 1905 do Brna velký německý národní sjezd, který měl vyjádřit postoj všech rakouských Němců k požadavku druhé české university. Předem jej charakterizovala tak, že její zřízení na Moravě pokládá za „casus belli“, který vyvolá nejostřejší odpor německého obyvatelstva.⁴⁹ Ani představitelé českých politických stran sdružených v české Národní radě nebyli ochotni čekat, jak záležitost s českou universitou dopadne. Svolali proto na stejný den jako Němci do Brna sjezd zástupců českých měst, obcí, okresních výborů, vědeckých a vzdělávacích spolků, který měl dokázat, že tzv. německý ráz Brna je umělý a že proto druhá česká universita má být zřízena právě v Brně.⁵⁰

Tak došlo v Brně 1. října 1905 nejen k tzv. Volkstagu, který vyjádřil protest moravských a rakouských Němců proti české universitě na Moravě a jejímu umístění v Brně, a českému shromáždění, které odmítlo námitky brněnských a moravských Němců proti druhé české universitě a žádalo její založení v Brně, nýbrž i k oboustranným pouličním demonstracím, potyčkám a srážkám, které byly potlačeny teprve zásahem vojska, způsobily černé hmotné škody a vyžádaly si život českého dělníka Františka Pavlíka z Ořechova u Brna, jehož osud se stal symbolem vynaložených sil a obětí boje za druhou českou universitu.⁵¹ Brněnskými událostmi vyvrcholily spory o druhou českou universitu. Vznikly jako součást boje o druhou českou universitu, ale svým rozsahem, charakterem a významem daleko přesáhly rámeč universitního požadavku. Vtáhly do sebe všechny vrstvy obyvatelstva a vyhrotily ještě více politické a národnostní poměry v Brně a na Moravě. Zároveň však napověděly, k jakým důsledkům může vést nedostatečné řešení nahromaděných sociálních, politických a národnostních konfliktů.

To si záhy zřejmě uvědomili i představitelé české a německé měšťanské politiky. Čeští lidoví a po nich i ostatní poslanci vystoupili sice 2. října na protest proti brněnským událostem z vyrovnávacího výboru, ale již 26. října bylo jednání o vyrovnání opět zahájeno a přes protesty sociální demokracie i některých příslušníků buržoazie skončilo překvapivě záhy dohodou, zvanou Moravský pakt. Moravský pakt byl souborem zákonů, schválených 16., 21. a 22. listopadu 1905 moravským sněmem a potvrzených 27. listopadu císařem. Podle nich se na Moravě reformoval volební řád do sněmu na základě národnostních katastrů, zavádělo užívání obou zemských jazyků do samosprávných úřadů a zemské a okresní školní rady se rozdělily na české a německé.⁵² Moravský pakt upravoval až do první světové války a ve skutečnosti

⁴⁸ *Politika domácí. Školský subkomitét stálého vyrovnávacího výboru.* LM 13, č. 150, 5. 7. 1905; *Denní zprávy. Otázka české university ve stálém vyrovnávacím výboru,* LN 13, č. 176, 5. 8. 1905.

⁴⁹ *Abwehr der tschechischen Universitätsforderung.* Tagesbote 55, č. 411, 4. 9. 1905.

⁵⁰ *Lide český!* LN 13, č. 219, 27. 9. 1905.

⁵¹ O brněnských událostech 1.—3. října 1905, srov. LN 13, č. 226, 5. 10. 1905 a Tagesbote 55, č. 460, 3. 10. 1905. Též V. Šlesinger, *Zápas píl století.* Brno bd., str. 113—117; F. Šujan *Dějepis města Brna.* Brno 1928, str. 442 ad; H. Bulín, *Jiskry a plameny.* Brno 1930, str. 31—34.

⁵² Srov. Z. d. V. Tobolka, c. d., str. 402—410 a J. Kolejka, c. d., ČSČH IV, 1956, str. 606—614.

až do rozpadu rakousko-uherské monarchie politické, kulturní a národnostní poměry na Moravě, ale o universitě v něm nebylo ani zmínky. Buďto se o ní v závěrečné fázi vůbec nejednalo, nebo o ní nedošlo k dohodě. V každém případě však nechybíme, řekneme-li, že druhá česká universita byla obětována obecnějším zájmům české buržoazie.

Jistého národnostního a politického vyrovnání mezi českou a německou buržoazií bylo přijetím Moravského paktu dosaženo, ale česká universita, která měla být podle představ Koerbrovy vlády dovršením národního smíření na Moravě, až do konce první světové války zřízena nebyla, přestože boj o ni neustal a pokračoval především trvajícím odporem politických a kulturních představitelů německé národnosti, ale také tím, že česká politika postupně ztrácela zájem o tuto závažnou kulturní a národní otázku, jejímž nositeli zůstávalo především studentstvo, vysokoškolská inteligence a české vysoké školy v Praze a v Brně, podporované ovšem sympatiemi širší české veřejnosti. Proto se také stalo, že druhá česká universita, jak bylo již v úvodu poznamenáno, mohla být založena teprve tehdy, až se zásadně změnily politické a národnostní poměry v českých zemích, tedy po pádu habsburské monarchie a vzniku samostatné republiky Československé, mezi jejímiž prvními zákonnými akty byl zákon z 29. ledna 1919 o zřízení druhé české university — Masarykovy university v Brně.

DIE ZWEITE TSCHJECHISCHE UNIVERSITÄT UND NATIONALITÄTENFRAGE

Der Artikel behandelt den Kampf um die Gründung der zweiten tschechischen Universität zu Ende des 19. Jahrhunderts und Anfang des 20. Jahrhunderts, in Anbetracht zur Nationalitätenfrage in den böhmischen Ländern und insbesondere in Mähren. Die Bemühungen um die Gründung der neuen Universität in Mähren begannen bald nach der Auflassung der ersten mährischen Universität in Olmütz im Jahre 1855. Einerseits gingen sie von Olmütz, andererseits aus der Landeshauptstadt Brünn aus. Der Gedanke der Errichtung der neuen Universität wurde von der tschechischen als auch von der deutschen Öffentlichkeit unterstützt. Die tschechische Öffentlichkeit stellte sich mit der Errichtung der utraquistischen Universität bereitwillig, die deutsche Öffentlichkeit forderte dagegen nur die Universität mit der deutschen Unterrichtssprache. Die Bemühungen um die Wiederherstellung der Olmützer Universität in Mähren erreichten ihren Höhenpunkt im Jahre 1875. Zu dieser Zeit wurde die Frage der Errichtung derselben in Mähren auf die Tagesordnung der Regierung und des Abgeordnetenhauses des Reichsrates gesetzt, doch diese bevorzugten die Gründung einer deutschen Universität in Czernowitz (Bukovina).

Die Bewegung um die zweite tschechische Universität mit dem Sitz in Mähren entstand Ende der achtziger und Anfang der neunziger Jahre des vorigen Jahrhunderts. Diese Bewegung entstand unter der Studentenschaft der damaligen tschechischen Hochschulen in Prag, aber der Gedanke der Notwendigkeit der zweiten tschechischen Universität war viel älter. Bereits in den sechziger Jahren des vorigen Jahrhunderts sprach sie der hervorragende Wissenschaftler J. E. Pukryně aus und im Jahre 1885 hat sie T. G. Masaryk, Professor der tschechischen Universität in Prag, eingehend motiviert. Der Verdienst der Studentenschaft lag aber darin, daß sie diese ursprünglich akademische Idee aufgenommen und sie zur ersten Forderung der tschechischen Nationalbewegung erhoben hat. Die Forderung der zweiten tschechischen Universität fand nicht nur in akademischen, aber auch in politischen Kreisen mächtige Unterstützung. Bereits in den neunziger Jahren handelte man einigemale im Landtage von Mähren und im Reichsrat darüber.

Im Jahre 1895 trat jedoch gegen diese Forderung die deutsche politische und kulturelle Öffentlichkeit Mährens auf und verlangte die Gründung einer deutschen Universität in Mähren. Und so entflammte in Mähren ein Kampf um den sprachlichen und nationalen Charakter der geforderten Hochschule. An diesem Streite nahmen von tschechischer Seite die breiten Volksschichten nicht nur aus Mähren, aber auch von Böhmen und Schlesien teil. In Prag und Brünn wurde im Jahre 1898 aus Initiative der Studentenschaft die sogenannte Universitätskommission

gegründet, die auch für Mähren in Brünn entstand, und deren Aufgabe die Vorbereitung des Gedankens der zweiten tschechischen Universität, die Veranstaltung der Manifestationen zugunsten der Errichtung und Entsendung der Petitionen an den österreichischen Reichsrat und mährischen Landtag war. Diese Aktionen verliefen zu Ende des 19. Jahrhunderts und Anfang des 20. Jahrhunderts einigemale. Das Resultat derer war die Erklärung des Leiters des Kultus- und Unterrichtsministeriums in der Regierung von Badeni Paul von Gautsch im Jahre 1896, daß die Regierung den Anspruch Mährens auf eigene Universität anerkennt und die Errichtung einer Universität, welche den Interessen beider hier lebenden Nationen entsprechen soll, in nächster Zukunft beabsichtigt.

Gautschs Erklärung war allerdings auch politisch motiviert. Sie hing mit den Bemühungen der Regierung Badeni zusammen, die Unterstützung der tschechischen Politik zu erwerben, wie es die Annahme der sogenannten Sprachverordnungen beweist. Doch das Versprechen einer utraquistischen Universität in Mähren befriedigte niemanden. Die tschechische Nationalbewegung bemühte sich bereits um die tschechische Universität und die deutsche Öffentlichkeit bestand auf einer deutschen Universität. Sie nahm gegen die tschechische Universität Stellung ein, da sie sie in erster Linie als eine politische Forderung betrachtete, obzwar dieselbe sachlich durch die kulturellen und wissenschaftlichen Bedürfnisse des tschechischen Volkes begründet war. Dadurch wurde die Frage der zweiten tschechischen Universität, trotzdem dieselbe in erster Linie einen kulturellen und wissenschaftlichen Charakter hatte, zu einem wichtigen politischen Problem und einem Bestandteil der Nationalitätenfrage, deren Wurzeln allerdings in der gesamten politischen und nationalen Lage in Mähren, in den böhmischen Ländern und im damaligen Österreich überhaupt lagen.

Die Regierung des Ministerpräsidenten Koerber bemühte sich das strittige Dilemma dadurch zu entscheiden, daß sie im Jahre 1902 durch den Kultus- und Unterrichtsminister Hartl, die Errichtung zweier Universitäten, einer deutschen und tschechischen, in Mähren versprach. Machte aber ihre Gründung von dem Übereinkommen der Repräsentanten beider interessierten Nationen abhängig. So wurde die Frage der Universität in Mähren trotz des Widerspruches der tschechischen Öffentlichkeit zum Gegenstand und Bestandteil der Verhandlungen über den sogenannten deutsch-tschechischen Ausgleich, welche sowohl in Mähren als auch in Böhmen geführt wurden. Ihr Ausgang war jedoch negativ. Die deutschen Politiker und Repräsentanten der Kultur und Wissenschaft nahmen Standpunkt gegen die Begründung der zweiten tschechischen Universität. Sie waren entweder grundsätzlich dagegen eingestellt, da sie dieselbe nicht für notwendig hielten und sahen in ihr eine Institution, welche die Position der deutschen Nation in Mähren gefährden soll, oder erhoben den Einwand gegen den Sitz der Universität in Brünn oder Olmütz, wie es die tschechische Öffentlichkeit forderte. Sie waren bereit, die tschechische Universität höchstens in einer kleinen tschechischen Stadt wie Kroměříž, Prostějov, Přerov usw. zu gestatten. Dies war freilich für die tschechische Öffentlichkeit in Mähren und Böhmen nicht annehmbar, da über zwei Drittel der Einwohner Mährens tschechischer Nationalität waren, und deren Mehrheit forderte die Errichtung der Universität in der Landeshauptstadt Brünn.

Um über den toten Punkt der Universitäts-Angelegenheit zu kommen, erklärte am 21. Juni 1905 der neue Ministerpräsident Gautsch im Abgeordnetenhaus des Reichsrates, daß die Entscheidung der Regierung über die Universitätsfrage in Mähren schon in der nächsten Parlamentssitzung stattfinden soll, und zwar in solcher Weise, daß ein Gesetzentwurf über die Errichtung zweier Universitäten, der tschechischen und deutschen vorgelegt und in das Budget für das Jahr 1906 eine Summe zur Bestreitung der „ersten Schritte“ einverleibt wird. Wo aber die beiden Universitäten gegründet werden sollen, darüber schwieg er. Er gab nur die Hoffnung kund, daß mit Fortschritt der Ausgleichsverhandlungen, welche in Mähren bereits im Jahre 1903 wieder in Tätigkeit gesetzt wurden, auch in dieser Angelegenheit ein Übereinkommen erzielt werden kann. Erst falls dies nicht eintreten sollte, werde die Regierung dem Parlament eigene Anträge vorlegen. Prinzipiell dürfen die neu errichteten Hochschulen nicht zu politischen und nationalen Zielen mißbraucht werden. Die Erklärung des Ministerpräsidenten befriedigte weder die tschechische, noch die deutsche Öffentlichkeit.

Um auf die Regierung vor deren endgültigem Entschluß den nötigen Druck auszuüben, berief der deutsche und tschechische Nationalrat in Mähren am 1. Oktober 1905 nach Brünn gleichlautende Nationalversammlungen der Vertreter der Gemeinden, Vereine und politischen Parteien. Deren Aufgabe sollte die Vorführung der Ansichten der deutschen Öffentlichkeit gegen die tschechische Universität in Brünn und die Stärkung des Standpunktes der tschechischen Öffentlichkeit für die tschechische Universität in Brünn sein. Im Laufe des sogenannten deutschen Volkstages und der tschechischen öffentlichen Versammlung kam es zu beiderseitigen Straßendemonstrationen. Raufereien und Zusammenstößen, welche erst durch den mehrmaligen Eingriff von Militär unterdrückt wurden. Dabei kam der tschechische Arbeiter Franz Pavlík aus Ořechov

bei Brünn ums Leben. Mit den Brüner Ereignissen erreichte der Streit um die zweite tschechische Universität seinen Höhepunkt, wurde aber damit nicht beendet.

Obzwar noch im Jahre 1905 in Form des sogenannten Mährischen Paktes ein politischer und nationaler Ausgleich zwischen den politischen Führern tschechischer und deutscher Nationalität erreicht wurde, die Universität, welche nach Koebers Vorstellungen die Vollendung der nationalen Aussöhnung in Mähren sein sollte, war darin nicht enthalten. Entweder wurde darüber überhaupt nicht verhandelt, oder man kam in dieser Frage nicht zum Erfolg. Da der Widerstand der deutschen Öffentlichkeit gegen die zweite tschechische Universität und deren Lokalisierung in Brünn weiter anhielt und die Regierung nicht zur Genüge Kraft und Mut diese Angelegenheit aus eigenem Willen durchzuführen hatte, konnte die zweite tschechische Universität erst nach dem Zerfall der österreichisch-ungarischen Monarchie und nach der Entstehung der Tschechoslowakischen Republik gegründet werden. Sie wurde durch das Gesetz der provisorischen Nationalversammlung vom 29. Januar 1919 in Brünn unter den Namen „Masaryk-Universität“ errichtet.